

Telekiné Nagy Ilona

A Galántai járás víznevei

A vízrajzi szókincs mindig a névkutatók érdeklődésének középpontjában volt. PESTY FRIGYES már a múlt században szorgalmazta Magyarország régi vízrajza megírásának a szükségszerűségét. Az összefoglaló jellegű munkák a történeti forrásanyagot és a térképek vízneveit rendszerezték. Az egyes területek és vízvidékek vízneveinek feldolgozása megkívánja, hogy a gyűjtők részletes és aprólékos helyi ismeretekkel rendelkezzenek. SZABÓ T. ATTILA (Nyelv és település 86) figyelmeztet rá: "Sok vízrajzi köznévi csak bizonyos területen, bizonyos időpontban és gyakran csak meghatározott jelentésben él." Az egész nyelvterületen használt vízneveken kívül földrajzi egységek, települések névrendszerében olyan vízrajzi nevek is találhatóak, melyeknek jelentése csak az adott hely szókincsére jellemző.

A vízneveket elsődlegesen az adott táj vízrajzi arculata határozza meg. Az általam vizsgált terület az Inovec nyúlványaitól a Kis-Dunáig, illetve a Vágtól majdnem Pozsonyig terjedő sík vidék, tengerszint feletti magassága északon csak 121-133 m, legdélibb csücskében pedig 109-111 m-re csökken. A terület szintjének esése kb. 50 km-en belül csupán 20 m körül van. Folyói az északról érkező *Vág, Sárd, Dudvág*, a nyugatról belépő *Feketevíz*, és a délen tekergő *Kis-Duna* – hajdan bővízűek voltak, a múlt században elkezdett folyószabályozást megelőzően kereskedelmi útvonalul is szolgáltak. Lefelé fát, felfelé terményt és sót szállítottak rajtuk. (A sólerakatok helyét máig őrzi a *Sókaró, Sókarói-lapos* név.) Esőzések és áradások idején a hegyekből nagy mennyiségű vizet levezető folyók kiléptek medrükből, elöntötték a mélyen fekvő részeket, ahol az ár visszahúzódása után lápos, mocsaras, vizenyős területek maradtak.

A táj arculata vízrajzi szempontból rendkívül gazdag. Tavak sokasának vize csilloghatott hajdan (ma egyrésztük már csak nevében őrzi a vizet): *Tó, Sáros-tó, Búdós-tó, Kis-tó, Kis-Ham, Sárkány hana, Belső-halastó, Kákás-tó, Békás-tó, Barmi-tó, Kenőcsös*. Az ősi vízmederből a folyószabályozás után gyakran holt ág vagy tó lett: *Öreg-Vág, Holt-Vág, Holt-víz, Holt-ág, Morotva*. A mélyen fekvő részek - a folyók alsó folyása mentén – ma is vizenyősek: *Vízállás, Öreg-Állás, Sár uta, Csurgó, Nagy-Baláto, Fenekes*. Külön kell említenünk a *Lapos* felszínnevet, mely ezen a területen gyakran jelöl mocsaras részt is: *Banicsa-lapos, Békavár-lapos, Sajtos-lapos* (Alsóhatár) *Közöd-lapos, Kis-lapos, Nagy-lapos* (Alsószeli), szemben a valódi felszínnevi jelentéssel: *Lapos-dűlő*. Az árvizek és talajvizek elvezetésére szolgáltak az árkok, levezető

kanálisok: *Büdös-kanális* (Negyed), *Fődkanális* (a belvíz levezetésére Pereden), *Kikiri-kanális* (Farkasd), *Lefolyó* (Vezekény).

Az 1950-es években megkezdtek a talajvíz lecsapolását. Ez és a folyószabályozás nagymértékben megváltoztatta a természeti viszonyokat. Egyrészt a víznév denotátumát: mocsárból szántó vagy rét lett, eltűnt az erek egy része, a patakok erekké szűkültek, a kisebb folyókból patakok lettek: *Sárd*, *Csipkésd*. Másrészt, megkezdtek az öntözéses gazdálkodást, és a folyóvizekhez csatornahálózatot kapcsoltak. A csatornák vagy új nevet kaptak: *Öntöző-csatorna*, *Nagykanális*, *Főcsatorna*, *Betonkanális*, vagy a régi vízlevezető kanálisokat csatolták a rendszerbe: *Nád-kanális*, *Görsei-kanális*, *Súkarói-kanális*.

A vízmelléki községek névanyagában jelentős mennyiségű és motiváltságú név él. Nászegeen van például: *Cigányoki-tócsa*, *Perina-tócsa*, *Temetői-tócsa*, *Ménesakó-tócsa*, *Külsőtáji-tócsa*, *Somogyi-tócsa*, *Templomi-tócsa*. Farkasdon: *Kikiri-kanális*, *Zsigárdi-kanális*, *Körös-tó*, *Kopola*, *Diós-tó*, *Úsztató*, *Hullámtér*, *Kaparás*, *Mosogató* (kenderáztató), *Sár uta*, *Ravaszdi-ér*, *Csentaszegi-ér*, *Barkát-ér*. Negyeden: *Hótt-Vág*, *Kopola*, *Kovács-ér*, *Kitet-ér*, *Kitet-kopola*, *Sáros-ér*, *Büdös-tó*, *Nád-kanális*, *Békás-lapos*, *Sárkány-hana*, *Baláta* stb.

A vízneveket keletkezésük alapján általában *természeti*, *műveltségi* és *eseménynevek* csoportjába sorolja a szaktudomány LŐRINCZE tanulmánya (FÉ) alapján.

A *természeti* neveknél az embert maga a táj arculata motiválja a névadásban. E csoportnak KÁLNÁSI ÁRPÁD (MNyj. XXVI-XXVII: 98) két alaprteget különíti el:

a) olyan tulajdonnévi eredetű víznevekre, amelyek közszóként nem élnek, s jelentésüket nyelvtörténeti vizsgálatokkal lehet csak feltárni. A mi esetünkben ilyen pl. a *Vág*, *Dernye*, *Duna*, *Rákota* (a szl. rákta, reka 'folyó' származéka, vö.: KNEZSA: MNy. 210), *Baláta* (szlk. blato 'sár', szb.-hv. Bláta 'mocsár, sár' vö.: KNEZSA: MNy. 39:3; SMILAUER: Vodopis 10. STANISLAV: Slovjuh. 11:25), *Lőgér* (STANISLAV még tóként említi, i. m. I:92. "Nad Dudváhom je aj rybník Lőgör /piscina lugur 1297/, *Ham*, *Kis-Ham* (valószínű, hogy a német eredetű Ham rejlik benne, jelentése kanyar, szöglet, holt ág, morotva. A Vág mellett Sellyén, Deákin és Pereden van, valamint a Kis-Duna mentén Vízkeleten és Szőgyénben, mindig közel a folyóhoz vagy annak holt ágához. Lapos, vizenyős terület, az előző helyeken náddal benőtt, az utóbbi helyen pedig erdő).

b) A köznévi alaprtege nevei egytagú névként s vízrajzi összetett nevekben alapelemként is előfordulnak. Ezek lehetnek valódi víznevek, mint pl. a *Sebes* (pataknev), *Curgó*, *Gázló*, *ÉR*, *Patak*, *Csatorna*, *Kút*. A közszói jelentésű víznevek csoportjába tartoznak még a nem vizet jelentő, de azt jelölő közszói eredetű nevek. Ezek utalnak a víz minőségére, tulajdonságára: *Forró*,

Forró-ér, Sebes, Sebes-ér, Sáros, a mellette fekvő terület növényzetére: *Csipkésd, Meggyes, Köleses*, az állatvilágra: *Békás-tó, Halas-tó*.

Ezt a KÁLNÁSI-féle nézetet a mi esetünkben két jellegzetességgel kell kibővítenünk. Egyrészt, a természeti neveknek van egy harmadik csoportja is:

c) elavult ősi szó vagy nyelvjárási közszo is él természeti víznévként: *Sárkány hana*, (minden valószínűség szerint a *hany* 'mocsár, láp, ingovány' fn. alakváltozata. vö.: TESz. 2:48; rokonságban van a Hanság név szótövével. ŠMILAUER munkájában is *Han* alakban található e hely megjelölése, vö.: Vodopis 470), *Kopola, Gurgyó, Gurgyi, Gurgyum* (mocsaras, többnyire nád-dal benőtt vizenyős mélyedés neve. Az MTSz. D: 762 cigányputri jelentésben közli, de a vizsgált területen ebben az értelemben nem használják), *Molva* (zsolbékos, kákával benőtt mocsár, posvány, vö.: CzF. IV: 595).

Ezek a nevek az adott vízrajzi szókinsz aktív elemei. A természeti víznevekre másrészt jellemző – akár tulajdonnévként kerültek a vizsgált terület lakosságának a nyelvébe, s lokalizáló, azonosító képességük lehetővé tette őket minden kiegészítés nélkül vízfolyás vagy állóvíz megnevezésére, akár közszoji jelentéssel is bíró nevekről legyen szó – , hogy élnek egytagú alapelemként s összetett nevekben alap-, illetve meghatározó elemként: *Vág, Holt-Vág, Öreg-Vág, Vági út, Vágon túl, Vágon túli-berek, Ér, Erecs, Két-ér, Lúdas-ér, Száraz-ér, Pap ere, Ambrus-erecs, Ér-hegy, Erecsi-híd, Erecs mente, Tó, Köpülléki-tó, Kerek-tó, Sáros-tó, Tószád, Tó fia, Tó melléke*.

A műveltségi nevek az ember természet átalakító, formáló tevékenységét tükrözik: *Kanális, Csatorna, Kút, Vízározó, Strand, Betonkanális, Főcsatorna, Mosogató* (kenderáztató).

Az *eseménynevek* a vízzel való harcra utalnak. A peredi *Vám, Átalásvány*, a királyrévi *Nyeremények*, a negyedi *Sár uta* a gyakori árvizekre emlékeztetnek. A folyószabályozást idézi az *Öreg-Vág, Új-Vág* név.

A külterületi víznevek frekvenciája.

A természeti nevek közül 449 (22,38%) víznév, s közülük 215 (47,8%) folyóvíz, 234 (52,12%) pedig állóvíz neve. Összesen 56 alapelemmel 149 egytagú s 300 összetett név alkotja a külterületi víznevek típusát.

1. *Folyóvizek*. 32 alapelemük van (zárójelben közlöm egytagú névként való előfordulásuk számát). *Kanális* (36), *Ér* (34), *Vág* (20), *Duna* (19), *Feketevíz* (13), *Patak* (13), *Dudvág* (11), *Sárd* (10), *Csipkésd* (9), *Kis-Duna* (7), *Dernye* (4), *Kánnok*, (4), *Megyer* (4), *Csatorna* (4), *Folyó* (3), *Órvény* (3), *Ág* (2), *Csurgó* (2), *Gázló* (2), *Forró* (2), *Sebes* (2), *Cierna Voda* (1), *Gidra-patak* (1), *Két-ér* (1), *Kétet* (1), *Köleses* (1), *Meggyes* (1), *Penna* (1), *Polva* (1), *Rákota* (1), *Lefolyó* (1), *Strand* (1). A 32 alapelem 215 névnek alaptagja s 138 névben meghatározó elem.

Az alapelemek és a meghatározó elemek kapcsolatából adódó típusokban a víznévi alapelemű nevek meghatározó elemei a következők: *víznév* (12): *Sárd-ér, Forró-ér, Sáros-ér, Vizállási-kanális, Penna-Kanális, Hosszútavi-kanális, Nagy-álló-ér* stb., a víz jellege (4): *Büdös patak, Büdös-kanális, Kovász-ér, Sebes-ér*; víznév+víznév (1): *Ham-tói-kanális*; víznév+helyzetviszonyítás (1): *Két-ér közti-kanális*; víznév+növénynév (1): *Tótfüi-kanális*; felszínnév (3): *Görsei-kanális, Mély-ér, Mély-örvény*; talajnév (2): *Parlag-ér, Földkanális*; helymegnevezés (12): *Csallóközi-ér, Bufai-kanális, Hetményi-kanális, Zsigrádi-kanális, Nyitrai-kanális* stb.; helyzetviszonyítás (4): *Alsó-Dudvág, Felső-Dudvág, Elő-megyeri, Elő-megyi*; számnév (3): *Két-ág, Két-ér, Kétet-ér*; nagyságnév (3): *Kis-kanális, Nagy-kanális*; nagyságnév+víznév (1): *Kis-tófolyó*; kormeghatározás (9): *Öreg-Vág, Új-Vág, Ópatak, Újpatak*; állapotmegnevezés (17): *Holt-Vág, Holt-Vágok, Holt-Duna, Száraz-ér, Száraz-patak, Suchy potok, Holt-ág*; funkciómegjelölés (3): *Főcsatorna, Öntözőcsatorna*; növénynév (1): *Kenderes-kanális*; növénynév+víznév (1): *Rakottyas-tói-kanális*; növénynév+ helyzetviszonyítás (1): *Nyárok aljai-kanális*; erdőnév (4): *Tölgyesi-Duna, Erdei-ér, Tölgyerdői-ér*; állatnév (3): *Fogas-ér, Kurcsa-ér, Ludas-ér*; birtokhatár+helyzetviszonyítás (2): *Határmenti-kanális, Vármegye-patak*; birtoknév (3): *Közös-Sárd, Pap-ere, Kozsodvága*; birtoknév+talajnév (1): *Zsellér-kanális*; a föld értéke (1): *Ravaszi-ér*; állattartás (2): *Legelői-kanális, Déllői-ér*; nemzetnév (1): *Zsidó-strand*; anyagnév (1): *Betonkanális*; anyagnév+tárgynév (1): *Súrkarói-kanális*; eseménynév (1): *Sár utai-kanális*; egyéb (1): *Barkát-ér*.

A csoport összetett nevei 30 típust alkotnak. Legnagyobb közülük az állapotmegnevezés+víznév összetétele.

2. *Allóvizek*. Alapelemeinek szám a 24. Csak 34 név egytagú, de 200 összetett, s ezek rendkívül változatos altípusokat alkotnak: *Kút* (125), *Studňa* (1), *Tó* (46), *Gurgyó* (8), *Öntés* (7), *Kopolya* (6), *Állás* (4), *Baláta* (10), *Ham* (3), *Kámvás* (3), *Jazero* (2), *Sáros* (2), *Szik* (2), *Úszató* (2), *Balaton* (1), *Eresztő* (1), *Fenekes* (1), *Kenőcsés* (1), *Lögér* (1), *Mocsola* (1), *Molva* (1), *Morotva* (1), *Mosogató* (1), *Víztározó* (1). A 24 alapelem 234 névnek alaptagja s 41 névben meghatározó elem.

Az alapelemek és a meghatározó elemek kapcsolatából adódó típusokban az állóvíznévi alapelemű nevek meghatározó elemei a következők: *víznév* (15): *Duna-kút, Ham-tó, Köpüllési-tó, Csurgói-kút, Sáros-tó, Vizállás, Vizállási-kút, Duna-öntések* stb., víznév+földnév (1): *Forró-földi-kút*; vízminőség (1): *Büdös-tó*; felszínnév (4): *Szigeti-kút, Domboki-kút, Gyüri-kút, Domosnyás-kút*; talajnév (5): *Kősei-kút, Domboki-kút, Kősés-kút, Gelencei-tó, Kőkút*; alaknév (12): *Hosszú-tó, Kerek-tó, Keskenyi-kút, Rövid-Vizállás, Hosszú-Vizállás*; alak+víznév (1): *Kerek-tói-kút*; alak+tulajdonnév (3): *Hosszú-réti-kút, Széles-gyöpi-kút*; alaknév+felszínnév (1): *Kurta-Gyüri-Kopo-*

lya; alaknév+alkagnév (1): *Szíveízi-kút*; alak+növénynév (1): *Keskeny-nádaskút*; nagyságnév (13): *Kis-tó, Nagy-tó, Kis-tóny, Kis-tónyok, Kis-Baláta, Kis-Hám*; nagyságnév+birtokos (2): *Nagy-bíró-tava*; köznév (1): *Öreg-kút*; kornév+tulajdonnév (1): *Öregréti-kút*; helymeghatározás (12): *Vízkeleti-kút, Faluhelyi-kút, Úrföldi-kút, Helyréti-kút, Két megye közti-kút*; helyzetviszonyítás (24): *Első-kút, Második-kút, Ötös-kút, Negyedik-kút, Második-tó, Alsó-kámvás, Alsó-öntések, Felső-öntés*; helyzetviszonyítás+állatnév (1): *Belső-halastó*; helyzetviszonyítás+állattartás (1): *Kettes-tilosi-kút*; növénynév (13): *Kákás-tó, Rakottás-tó, Szilfáki-kút, Cserkút, Bogáncsosi-kút, Biksei-kút, Meggyesi-kút, Szöllősi-kút*; növénynév+földnév (1): *Búzaréti-kút*; növénynév+erdőnév (1): *Tölgy-erdői-kút*; növénynév+földművelésre utalás: *Zab-osztály-kút*; erdőnév (3): *Erdei-kút, Tölgyerdei-kút*; állatnév (24): *Halastó, Békás-tó, Keszeges-tó, Ökör-tó, Barmi-tó, Tehén-kút, Borjú-kút, Kobrakút, Kacsászató, Sárkányhana* stb.; állatnév+víznév (1): *Ökör-tói-kút*; erdőnév+alkagnév (1): *Erdőszegi-kút*; talajminőség (1): *Sós-gurgyó*; birtoknév (14): *Jegyző kútja, Községi kút, Pap kútja, Úr tava, Bíró-tó, Mester-tó, Gyári-kút, Szabad-kút*; földasszociáció (7): *Ravazdi-kút, Sósi-kút, Sennyedékesi-kút, Elsőosztályi-kút*; földművelésre utalás (1): *Szántási-kút*; állattartás (9): *Paskomi-kút, Gulya-kút, Halászkút, Csikóskút, Legelőkút, Tilalmasi-koplya, Csordajárasi-gurgyó* stb.; útnév (1): *Közép-út-kút*; építménynév (5): *Malomkút, Templom-tó*; építmény+birtoknév (1): *Kerítési-bíró tava*; építmény+földnév (1): *Kereszt-dűlői-kút*; működés (2): *Pumpa-kút, Szél-kút*; anyagnév (3): *Vaskút, Kőkút, Kamenna studna*; tulajdonnév (4): *Levágott-kút, Jaj-tó, Újszegési-kút*; eseménynév+eseménynév (1): *Újszegési-kút*; egyéb (5): *Barkási-kút, Kontár-kút*.

Az összetett állóvízneveknek 32 típusa van. Nagyobb típusok: helyzetviszonyítás+víznév, állatnév+víznév, 24-24 névvel.

A Galántai járás vízrajzi szókincsének árnyaltsága a terület földrajzi adottságaiból ered, mutatja ezt a természeti nevek túlsúlya a többi névtípussal szemben.